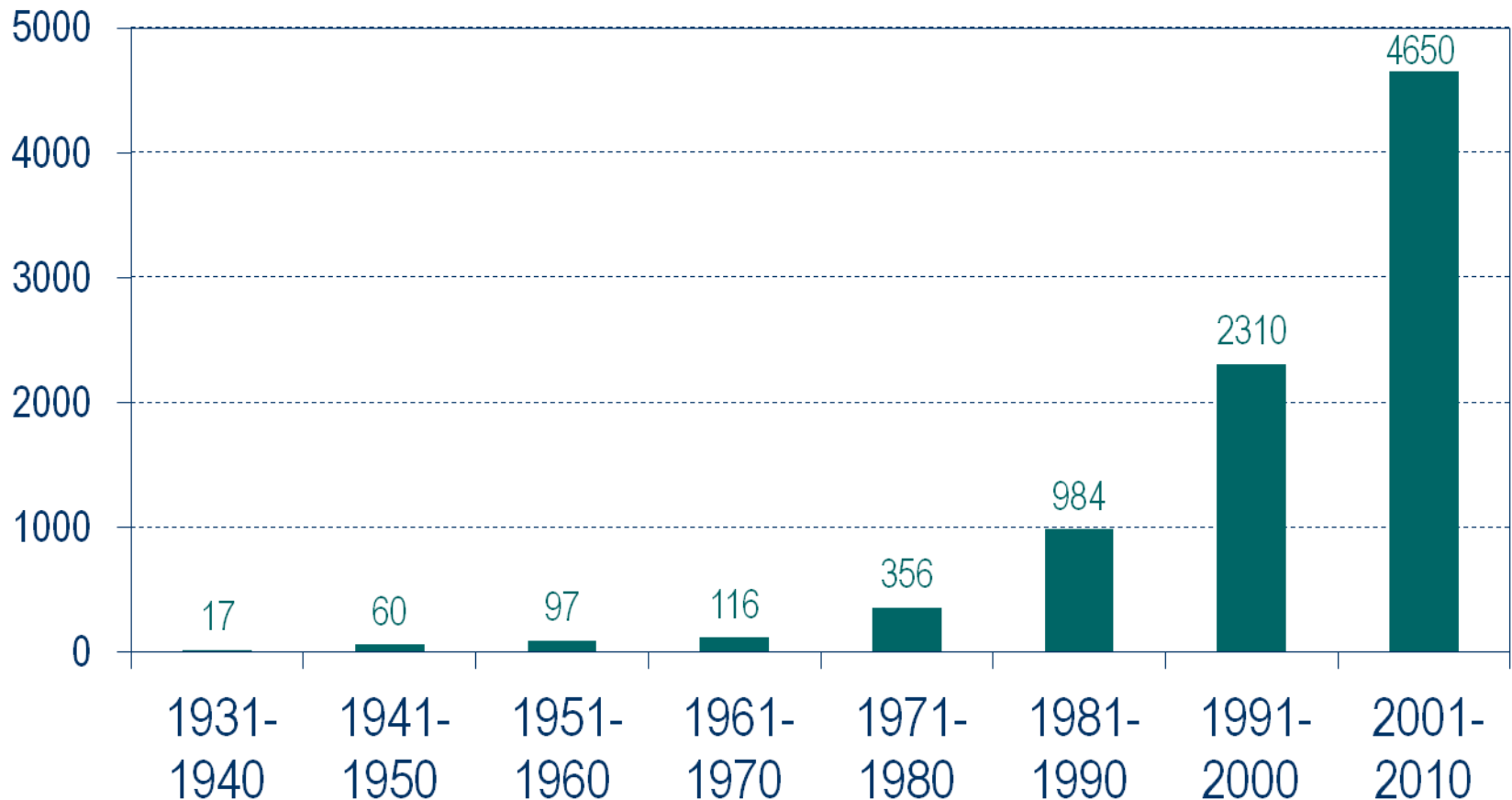

Ιδεολογικές και θεωρητικές συνιστώσες της επιπολιτισμοποίησης

- Επίπεδα ανάλυσης
- Πολιτισμικές ιδεολογίες
- Θεωρητικά μοντέλα
- Στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης

ΨΧ19: Ψυχολογία της Μετανάστευσης
Τμήμα Ψυχολογίας ΕΚΠΑ
Εαρινό εξάμηνο 2023-2024
Καθηγητής Βασίλης Παυλόπουλος

Ανέλιξη του αριθμού των δημοσιεύσεων με τον όρο *επιπολιτισμοποίηση* μεταξύ 1930-2010 (PsycINFO)

Ωστόσο, η μελέτη της μετανάστευσης παραμένει συχνά α-θεωρητική

- Ad hoc δείγματα χαμηλής αντιπροσωπευτικότητας, ελλιπής περιγραφή των συγκρινόμενων ομάδων.
- Αντικρουόμενα-αντιφατικά ερευνητικά δεδομένα σχετικά με τις επιπτώσεις της επιπολιτισμοποίησης (π.χ. Koneru, 2007· Ζήση, 2006).
- Αδυναμία αποσαφήνισης μεταξύ διαπλεκόμενων μεταβλητών, όπως η μεταναστευτική ιδιότητα, το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, τα αναπτυξιακά επιτεύγματα ή η διάρκεια παραμονής (βλ. Motti-Stefanidi et al., 2012).

Αναπαραγωγή στερεοτύπων και προκαταλήψεων;

Επίπεδα ανάλυσης στην ψυχολογική έρευνα για τη μετανάστευση

- **Ψυχολογικό επίπεδο:** π.χ. μετανάστευση και ψυχική υγεία (Ζήση, 2006), σχολική προσαρμογή παιδιών και εφήβων μεταναστών (Παυλόπουλος & συν., 2009).
- **Κοινωνιοψυχολογικό επίπεδο:** π.χ. ταυτότητα και διομαδικές σχέσεις, φαινόμενα επιρροής (Χρυσόχοου, 2005).
- **Πολιτισμικό επίπεδο:** η κουλτούρα ενεργοποιεί πολλαπλά πλαίσια αναφοράς, ανάλογα με την *πολιτισμική απόσταση* των ομάδων, τα οποία εξηγούν περαιτέρω ποσοστό διακύμανσης και απαιτούν ένα ερμηνευτικό μοντέλο.

Η μετανάστευση ως διεπιστημονικό πεδίο έρευνας, παρεμβάσεων και πολιτικής

- Οικονομικές επιστήμες (Πολιτική Οικονομία, Οικονομική Γεωγραφία, Στατιστική)
- Νομικές επιστήμες
- Επιστήμες της αγωγής
- Κοινωνικές επιστήμες (Κοινωνιολογία, Δημογραφία, Πολιτική Επιστήμη)
- Ψυχολογία (Αναπτυξιακή, Κοινωνική, Διαπολιτισμική, Κλινική)
- ...

Έρευνα, παρέμβαση, πολιτική, ιδεολογία

- **Έρευνα** είναι η συστηματική μελέτη ενός ερωτήματος ή μίας υπόθεσης με την επιστημονική μέθοδο.
- Η **παρέμβαση** ορίζεται ως στρατηγική ή διαδικασία με πρόθεση να επηρεάσει τις πεποιθήσεις, τις στάσεις ή τη συμπεριφορά των ανθρώπων πάνω σε ένα κοινωνικό ή πρακτικό πρόβλημα.
- Η **πολιτική** είναι ένα γενικό πλαίσιο δράσης, εκπορευόμενο από έναν φορέα ή οργανισμό, για την επίτευξη στόχων που αφορούν σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού με οριζόντιο τρόπο.
- Η **ιδεολογία** είναι ένα οργανωμένο σύστημα ιδεών και αξιών, το οποίο υποδεικνύει επιθυμητούς τρόπους συλλογικής και ατομικής δράσης.

Μετανάστευση και ιδεολογία

- Η ιδεολογία επηρεάζει τις **διομαδικές σχέσεις** υποδεικνύοντας τα κριτήρια για τη διάκριση εσω-ομάδας/εξω-ομάδας (π.χ. με βάση την καταγωγή, το εισόδημα, την ηλικία, το φύλο, κλπ.).
- Η ιδεολογία υπαγορεύει τους επιθυμητούς στόχους και τις καλές πρακτικές στη χάραξη **πολιτικών**.
- Η ιδεολογία συνδέεται με τη **χρηματοδότηση** προγραμμάτων έρευνας και παρέμβασης στο μεταναστευτικό.
- Η ιδεολογία παρεισφρέει στον **μεθοδολογικό σχεδιασμό** της έρευνας, στη **διατύπωση** των ερωτημάτων, στην **ερμηνεία** των αποτελεσμάτων και στην **αξιοποίησή** τους.

Πολιτισμικές ιδεολογίες: Πολυπολιτισμικότητα

- Η διαχείριση της διαφορετικότητας ως κρίσιμο διακύβευμα στις σύγχρονες πλουραλιστικές κοινωνίες (Berry, 2017).
- Η **πολυπολιτισμικότητα** (multiculturalism) συνιστά «αλλαγή παραδείγματος» στην αναπαράσταση του κράτους-έθνους την εποχή της μετανεωτερικότητας, απότοκη εξελίξεων όπως η μετανάστευση και η παγκοσμιοποίηση (Tiryakian, 2003).
- Πρόσφατα, η ΠΠ έχει αμφισβητηθεί, ώστε να γίνεται αναφορά σε «άνοδο και πτώση» της (Kymlicka, 2010).
- Ο όρος έχει χρησιμοποιηθεί περιγραφικά (για να δηλώσει τον πολιτισμικό πλουραλισμό) και ιδεολογικά (για να σηματοδοτήσει επιθυμητούς τρόπους διαχείρισης της ετερότητας).

Η «λερναία ύδρα» της πολυπολιτισμικότητας

(Tiryakian, 2003)

- **Η ΠΠ ως κοινωνικό κίνημα.** Κριτική και τη συμβολική βία της κυρίαρχης κουλτούρας πάνω στις μειονότητες. Προώθηση της ανεκτικότητας, αποδοχή της διαφορετικότητας. Αλλαγές στη δημόσια σφαίρα (προγράμματα θετικής δράσης).
- **Η ΠΠ ως πολιτική.** Αναγνώριση των μειονοτήτων ως μέρος της κοινωνικής τάξης ή δομική αναμόρφωση του εθνικού πολιτισμού σε διαφοροποιημένη/υβριδική κουλτούρα με διασφάλιση της αυτονομίας και των δικαιωμάτων.
- **Η ΠΠ ως κοινωνική φιλοσοφία.** Αναγνώριση της ταυτότητας, της αξιοπρέπειας και της οικουμενικής δικαιοσύνης, στο πνεύμα των αρχών του διαφωτισμού, είτε έμφαση στη ρευστότητα και στις επικαλύψεις μεταξύ των πολιτισμικών ταυτοτήτων.

Πέρα από την ΠΠ: άλλες πολιτισμικές ιδεολογίες

(Rosenthal & Levy, 2010, 2012)

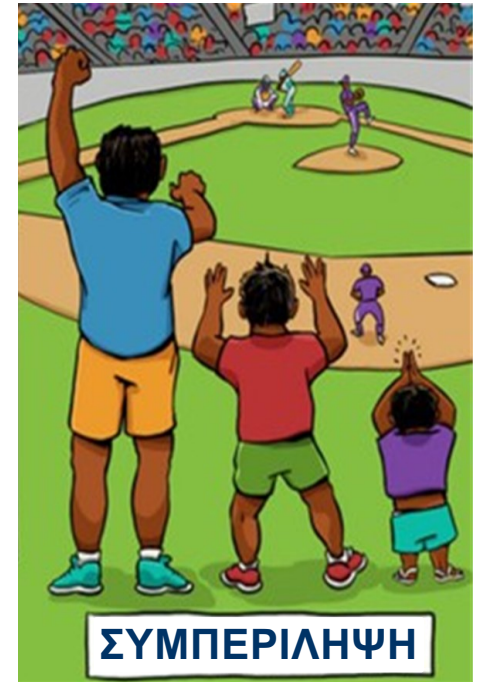
- Η **αχρωματοψία** (colorblindness) υποβαθμίζει τη σημασία της ένταξης σε κοινωνικές κατηγορίες, όπως η φυλή ή το φύλο, είτε επισημαίνει τις ομοιότητες μεταξύ των ομάδων, είτε δίνει έμφαση στις ατομικές διαφορές. Έτσι όμως αγνοεί τις κοινωνικές ανισότητες ή καταλήγει σε πολιτικές αφομοίωσης.
- Η **συμπολιτισμικότητα** (polyculturalism) τονίζει την ανταλλαγή πολιτισμικών στοιχείων, τους ιστορικούς δεσμούς και την αμοιβαία επιρροή μεταξύ των ομάδων. Πέρα από τις ομοιότητες και διαφορές, προωθείται η ιδέα της αλληλεξάρτησης και των πολιτισμικών ανταλλαγών. Ωστόσο, το ιστορικό συγκρούσεων τροφοδοτεί αρνητικές διομαδικές στάσεις.

Πέρα από την ΠΠ: άλλες πολιτισμικές ιδεολογίες

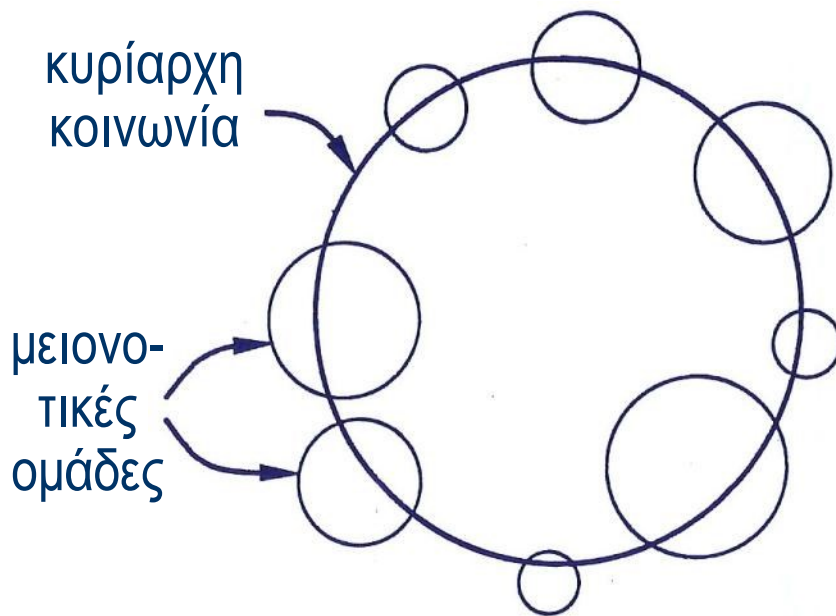
(Rosenthal & Levy, 2010, 2012)

- Η **διαπολιτισμικότητα** (interculturalism) δίνει έμφαση σε τρία συστατικά: τον διάλογο, τη συμπερίληψη με όρους πολιτειότητας και την ευελιξία των ταυτοτήτων, τα οποία αναμένεται ότι θα διαμορφώσουν συνθήκες ουσιαστικής διομαδικής επαφής, αντί μιας «πλουραλιστικής μονοπολιτισμικότητας».
- Η **παμπολιτισμικότητα** (omniculturalism) δίνει έμφαση καταρχήν στα κοινά στοιχεία των πολιτισμών, για να αναγνωρίσει τις διαφορές σε επόμενη φάση. Αυτή η διαδικασία αναμένεται να βελτιώνει τις διαπολιτισμικές σχέσεις εντάσσοντας τις ομάδες σε μια κοινή υπερκείμενη κατηγορία. Η εμπειρική τεκμηρίωσή της είναι προς το παρόν περιορισμένη.

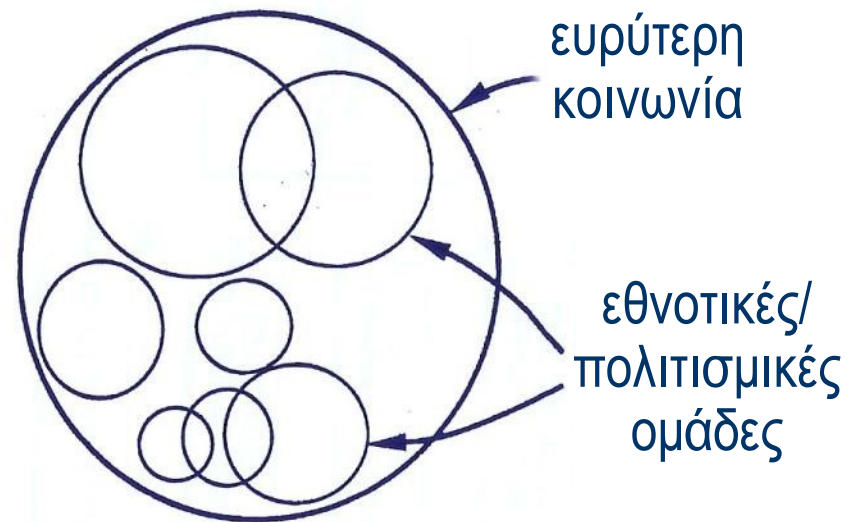
Το διακύβευμα της ένταξης

Δύο πρότυπα για τη διαπολιτισμική επαφή (Berry, 2006)

Μειονοτικό πρότυπο

Πολυπολιτισμικό πρότυπο

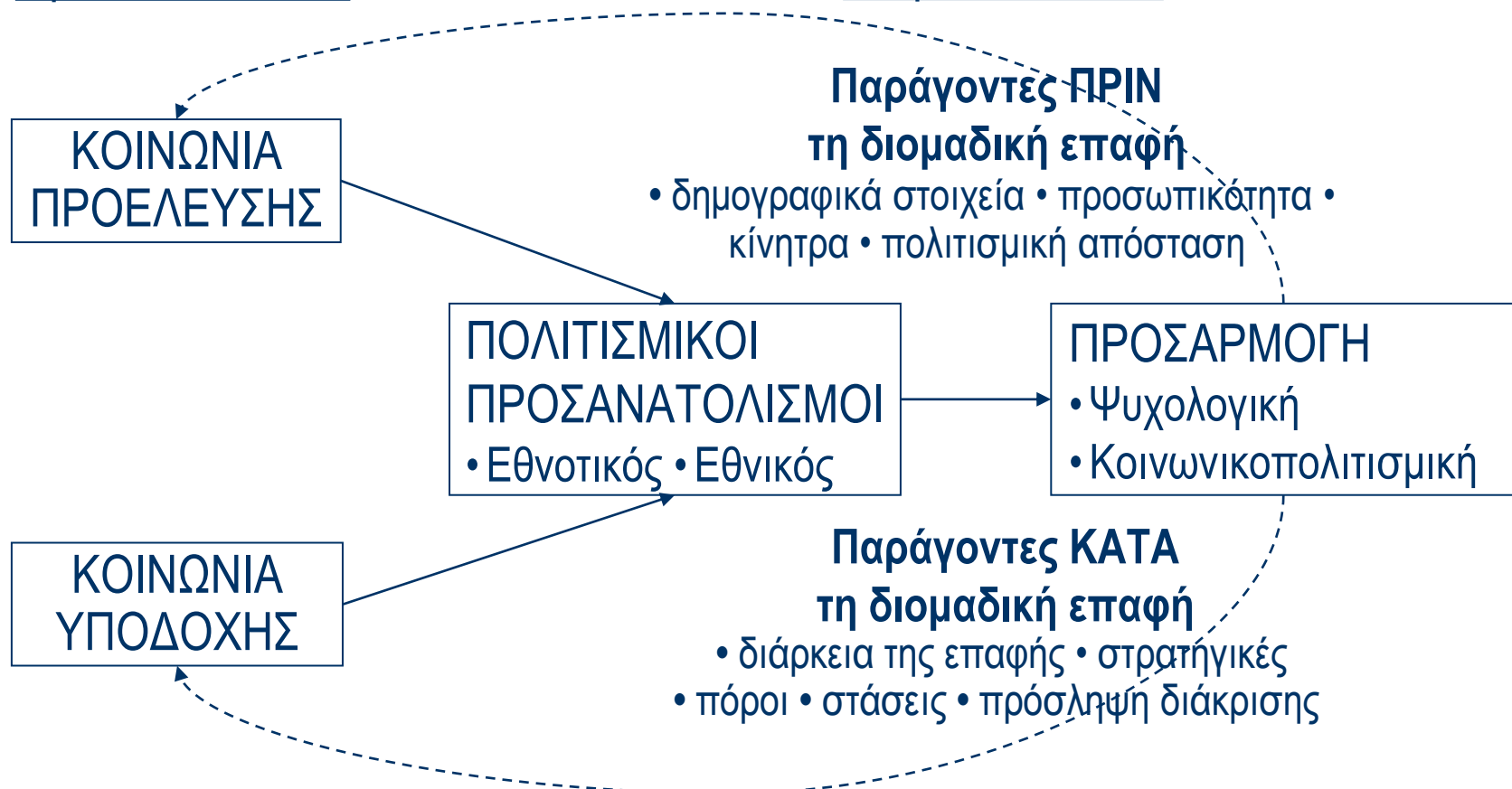
Ένα ερευνητικό αλφαβητάρι της μετανάστευσης

Affective	Επιπολιτισμικό στρες, στρατηγικές αντιμετώπισης και προσαρμογή
Behavioral	Γνώσεις και δεξιότητες πολιτισμικού περιεχόμενου (πολιτισμική μάθηση, διαπολιτισμική επικοινωνία)
Cognitive	Διομαδικές σχέσεις και κοινωνική ταυτότητα (κοινωνικοψυχολογικές θεωρίες)
Developmental	Αναπτυξιακοί στόχοι και επιτεύγματα (η πορεία της μετανάστευσης ως 'διπλής κοινωνικοποίησης')
Ecological	Βιο-οικολογικά συστήματα και περιβαλλοντικοί παράγοντες

Μοντέλο επιπολιτισμοποίησης (Berry, 1997, 2006)

Ομαδικό επίπεδο

Ατομικό επίπεδο

Φάσεις της επιπολιτισμοποίησης

- **Φάση 1 – Πριν την επαφή:** ανεξάρτητες πολιτισμικές ομάδες με ξεχωριστά κοινωνικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά.
- **Φάση 2 – Έναρξη της επαφής:** η ροή της ανταλλαγής είναι ισορροπημένη ή, συνηθέστερα, άνιση σε βάρος της μειονότητας.
- **Φάση 3 – Σύγκρουση:** η ένταση εξαιτίας των πολιτισμικών διαφορών μεταφράζεται σε πίεση προς τη μειονοτική ομάδα.
- **Φάση 4 – Κρίση:** η κλιμάκωση της έντασης προκαλεί αντίστοιχα επίπεδα άγχους και απαιτεί πιεστικά μια λύση-εκτόνωση.
- **Φάση 5 – Προσαρμογή:** οι δι-ομαδικές σχέσεις βαίνουν προς σταθεροποίηση, κάποιας έκτασης μεταβολή έχει συντελεστεί.

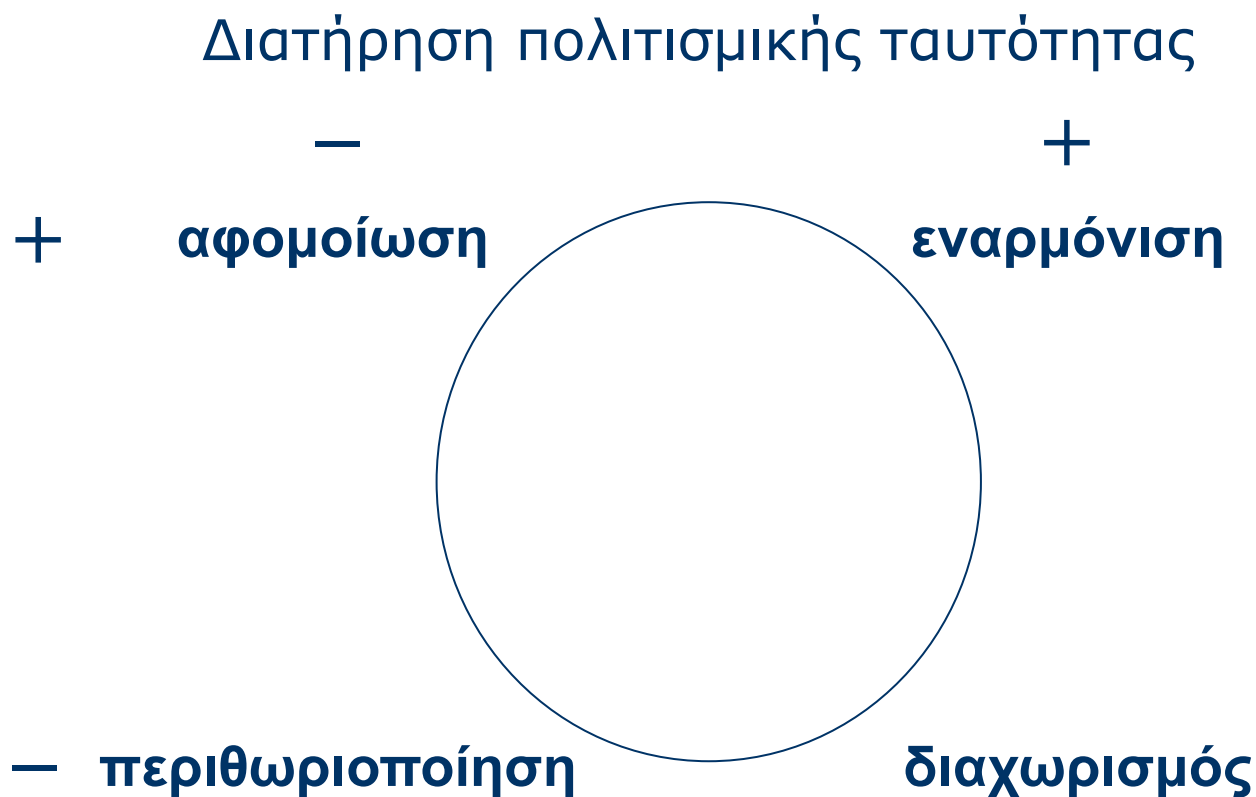
Σημαντικές κοινωνικές παράμετροι για την έκβαση της επιπολιτισμοποίησης (Berry, 2003)

- **Διαφορετικότητα:** υπάρχουν άλλες πηγές διαφοροποίησης στο κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο (π.χ. τοπικές κουλτούρες);
- **Αντιλήψεις για την ισότητα:** οι διαφορές αντιμετωπίζονται υπό το πρίσμα της ισοτιμίας ή της ιεραρχίας;
- **Επίπεδο ευημερίας:** Πόσο εύκολη είναι η κάλυψη των βασικών βιοτικών αναγκών; (π.χ. μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα)
- **Συμμόρφωση:** σε ποιο βαθμό τα άτομα ευθυγραμμίζονται με την κοινωνική «νομιμότητα»;
- **Αντιλήψεις για τον χώρο:** πώς ρυθμίζεται η διαπροσωπική απόσταση; πόσο συχνή είναι η σωματική ή η οπτική επαφή στην επικοινωνία;
- **Αντιλήψεις για τον χρόνο:** πόσο σημαντική θεωρείται η ακρίβεια στην τήρηση πλάνων; οι άνθρωποι αναλαμβάνουν πολλαπλούς ρόλους;

Στρατηγικές επιπολιτισμοποίησης από τη σκοπιά των μεταναστών

(Berry, 1997, 2001, 2006)

Σύναψη σχέσεων με μέλη της ευρύτερης κοινωνίας

Αφομοίωση (assimilation)

- Εγκατάλειψη της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας της χώρας προέλευσης και παράλληλη μετακίνηση προς την ευρύτερη κοινωνία.
- Απορρόφηση της μειονοτικής ομάδας από την πολιτιστικά κυρίαρχη ομάδα.
- Συγχώνευση όλων των μειονοτικών ομάδων με σκοπό τη δημιουργία μιας νέας, ομοιογενούς κοινωνίας (melting pot), βασισμένης στην πολιτιστικά κυρίαρχη ομάδα.

Εναρμόνιση (integration)

- Διατήρηση της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας της χώρας προέλευσης και ταυτόχρονη μετακίνηση προς την ευρύτερη κοινωνία.
- Η μειονοτική ομάδα γίνεται ένα νέο συστατιστικό στοιχείο της ευρύτερης κοινωνίας.
- Η ευρύτερη κοινωνία αποτελείται από έναν αριθμό εθνικών και πολιτισμικών ομάδων, οι οποίες συνυπάρχουν με το να είναι λειτουργικά ενσωματωμένες στο κοινωνικό σύστημα (multi-culturalism).

Διαχωρισμός (separation)

- Διατήρηση της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας της χώρας προέλευσης, και ταυτόχρονη αποστασιοποίηση από την ευρύτερη κοινωνία (π.χ., εθνικά αποσχιστικά κινήματα).
- Η στάση αυτή της μειονοτικής ομάδας μπορεί να οφείλεται σε δικά της πολιτισμικά χαρακτηριστικά (π.χ., Έλληνες στις ΗΠΑ),
- ...ή μπορεί να είναι απόρροια της πολιτικής διακρίσεων από τη χώρα υποδοχής σε βάρος των μειονοτήτων (π.χ., 'apartheid').
- Όταν δεν οδηγεί σε (βίαιη) ρήξη και απόσχιση, η τακτική αυτή δημιουργεί γκέτο μεταναστών ή άλλων μειονοτικών ομάδων.

Περιθωριοποίηση (marginalization)

- Απώλεια της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας της χώρας προέλευσης, η οποία όμως δεν συνοδεύεται από παράλληλη αντικατάστασή τους και ένταξη στην ευρύτερη κοινωνία.
- Η σύγχυση αναφορικά με την εθνική ταυτότητα και το αίσθημα αποξένωσης αποτελούν σοβαρούς παράγοντες επικινδυνότητας (risk factors) για τον κλονισμό της ψυχικής υγείας του ατόμου (π.χ., κατάθλιψη) και για προβληματική κοινωνική προσαρμογή (π.χ., εγκληματικότητα).